

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ НА ТЛІ МОВНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2020–2021рр.)

Мова відіграє надзвичайно важливу роль у житті людини, бо слово – як ключі: правильно дібравши їх, можна відімкнути будь-яку душу і водночас затулити хоч який рот. Ці слова належать українському науковцю, автору публікацій із культури української мови й мовлення Івану Хом'яку.

Безсумнівно, мова є маркером ідентичності. «Українська мова, на відміну від англійської, російської чи польської, – мова, яка в модерний період за останні двісті років практично не мала, навіть на відстані одного покоління, постійного політичного даху. Це мова, яку не прикривали армії і флоти, а навпаки – це мова, за яку розстрілювали як у Києві 1918-го року, так і в Донецьку 2014-го року. І те, що в цих умовах найменшого сприяння наша мова не просто вижила і збереглася, а створила прекрасну літературу, – показник того, що це надзвичайно сильна і потужна мова. Мова, за якою, хай що б там було, – майбутнє...», – цитата української письменниці Оксани Забужко.

Зрештою, питання державної мови – це питання національної безпеки. Коли немає єдиної державної мови, є загроза розпорошення поміж іншими етносами, тим паче в умовах тимчасової окупації Російською Федерацією територій України.

25 квітня 2019 року Верховна Рада України здійснила важливий крок на шляху до ментальної незалежності – ухвалила Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Згідно з ним єдиною державною мовою в Україні є українська, а спроби запровадження в країні офіційної багатомовності всупереч Конституції України кваліфіковано як кроки, що провокують мовний розкол країни, міжетнічне протистояння і спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу [1].

Наразі минуло два роки з моменту прийняття закону. Аби зрозуміти, як громадяни ставляться до нововведень, у кінці лютого 2021-го Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології провели загальнонаціональне опитування. Результати дослідження були презентовані під час обговорення «Підсумки дворічної дії закону про мову: успіхи та невдачі», організованого Фондом спільно з Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою.

Наведемо кілька основних тез дослідження, які представив Сергій Шаповалов, аналітик Фонду. Як відомо, з 16 січня сфера обслуговування перейшла на українську мову. За даними опитування, кількість респондентів, які підтримують це, різниться залежно від регіону: Захід України (81 %), Центр (58 %), Південь (37 %) та Схід (33 %). Цікаво, наприклад, що, як показали дані торішнього опитування, більшість респондентів з різних частин України підтримують те, що усі громадяни мають володіти українською, нею повинні спілкуватися керівники держави й державні службовці в робочий час і нею мають викладати більшість предметів у всіх державних навчальних закладах. Отже, виникає питання: чому ж таке ставлення до цього нововведення?

Так само різниться і те, як опитані розцінюють наслідки втілення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: позитивними їх вважають 40,7 % мешканців Західної України, 35,7 % Центральної України. Натомість на Півдні й у Східній Україні очікують переважно негативних наслідків – 41,4 % та 39 % відповідно. Втім, значна частина громадян із різних регіонів також вважає, що жодних наслідків не буде: від 34,7 % (Центр) до 41,8 % (Захід).

Під час обговорення пролунали різні версії, чому цей показник такий високий. Одна з них: громадяни не вірять, що будуть запроваджені якісь зміни. Друга версія – люди двомовні, тож вони не надають значення цьому аспекту свого життя. Ця розбіжність в інтерпретації засвідчує потребу в подальшому дослідженні, можливо, методом глибинних інтерв'ю, аби не просто констатувати певне явище, а й зрозуміти його причини. І не тільки щодо того, чому люди вважають, що змін не буде, а й чому громадяни на Півдні, Сході дотримуються думки, що зміни будуть негативні. На необхідності з'ясувати цей момент наголосила Лада Рослицька, керівниця досліджень та адвокації Незалежного антикорупційного комітету з питань оборони, засновниця та керуюча партнерка компанії Black Trident, LLC. За її словами, в умовах гібридної війни, коли навіть мова стає інструментом політики Росії, потрібно мінімізувати можливості для застосування цієї зброї. А директор Представництва Світового Конгресу Українців в Україні Сергій Касянчук додав,

що потрібно пояснювати міжнародній спільноті, що йдеться не просто про мовну політику, а мову як частину державної безпеки, тому необхідно наводити докази, як використовують мовне питання в політичних цілях наші опоненти.

До того ж у контексті російської агресії надзвичайно вагомим постає питання, чи відчувають українці негативне ставлення до себе через мову. За даними опитування, 2 % і 3,5 % респондентів або членів їхніх родин часто зіштовхуються з негативним ставленням до себе через мову (ті, для кого рідна українська, і ті, для кого рідна російська, відповідно). Водночас дані щодо кількості тих, хто іноді зіштовхується з негативним ставленням, дещо різняться: 12,2 % тих, для кого українська рідна, і 19,9 % тих, для кого рідна російська. Майже половина зі 113 респондентів, які говорили про негативне ставлення до себе, проживає на Сході (44,2 %), 27,4 % проживає на Півдні, 23,9 % – в Центрі.

С. Шаповалов зокрема навів діаграми щодо кореляції рідної мови й тієї, якою говорять вдома у регіонах. Виявилось, що в Центральній та Західній Україні в переважній більшості люди говорять вдома тією мовою, яка для них є рідною. Водночас на Сході й Півдні України ті, для кого російська мова рідна, говорять майже в усіх випадках російською, натомість лише 48 % тих, для кого українська рідна, говорять нею вдома. Однією з можливих причин цього явища було названо змішані сім'ї україномовних і російськомовних. Чи справді тут справа тільки в цьому? Чи люди свідомо відмовляються від рідної мови навіть у себе вдома?

Предметом опитування стали й геополітичні орієнтації респондентів. Виявилось, що значна частина української молоді, незалежно від того, україномовна вона чи російськомовна, підтримує вступ до ЄС (48 % і 35 % відповідно). Та більше, ніж третина не прагне вступати ні в ЄС, ні в Союз з Росією та Білоруссю.

Богдан Ажнюк, директор Інституту мовознавства імені Олександра Потебні НАН України, директор Українського бюро лінгвістичних експертиз НАН України: «Презентація, на мій погляд, показала нам верхівку айсберга, і це природно. Ми можемо тільки за тим, як рухається ця верхівка в часі, приблизно собі оцінити, що відбувається з тією частиною айсберга, яку ми не бачимо, але яка поступово буде більш помітною». Тому, зауважила директорка Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Ірина Ключковська, це опитування – важливий інструмент для моніторингу стану функціонування української мови.

Загалом, зазначають автори дослідження, за ці роки, якщо порівнювати з попереднім періодом, вдалося досягнути помітних успіхів.

Наприклад, поява Національної комісії зі стандартів державної мови і Уповноваженого із захисту державної мови засвідчили, що мовна політика із напівсамодіяльної, напівгромадської справи стала інституціоналізованою.

Крім того, розпочато заходи з державного контролю виконання Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зокрема: підготовлено й надіслано до світових організацій доповідь про порушення, здійснені на окупованих територіях; подано заявку на асоційоване членство до Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL); розробляється програма «ReConnect Ukraine», яка має на меті посилити зв'язки українців діаспори з Батьківщиною, одним із компонентів якої можуть стати курси з вивчення української або підвищення мовних компетентностей нашою громадою в усіх куточках світу.

Існують також певні аспекти, на які рідше звертають увагу, приміром, мовний ландшафт українських міст – вивіски, реклама тощо. Як зауважив Б. Ажнюк, усе це несвідомо впливає на сприйняття мови й Батьківщини загалом. «Часто згадують вислів „Європа без кордонів”. Так, Європа традиційних кордонів у радянському розумінні, з колючим дротом і контрольно-слідовою смугою, відійшла в минуле. Але мовні кордони зберігаються. І коли ми перетинаємо кордони між державами, то починаємо чути іншу мову, бачимо інші таблички, вивіски, реклами, розуміємо, що ми вже в іншій державі. Такого можна було б очікувати й в Україні», – підкреслив директор Інституту мовознавства.

Попри те, що дослідження фіксує консенсус щодо обов'язкового володіння державною мовою, це не завжди означає пряму кореляцію, – що українську вивчатимуть чи нею частіше будуть послуговуватися. Так, Б. Ажнюк навів дані опитування ірландців у 1970-х роках. У ті часи понад половина стверджувала, що потрібно володіти ірландською, що нею слід більше розмовляти, однак лише кілька відсотків громадян реально використовували її в повсякденному житті, хоча на той час знали ірландську близько 40 % населення. Незважаючи на те, що ситуації України та Ірландії, ясна річ, відрізняються, утім, це дуже важлива деталь для інтерпретації даних подібних опитувань.

Якоюсь мірою це повертає до тези, висловленої колись американським науковцем, редактором англomовної версії газети «День» Джеймсом Мейсом: аби підняти престиж будь-якої мови, потрібно створювати якомога більше якісного фахового й популярного «продукту» цією мовою – культурного, інформаційного, розважального тощо.

Ще одна примітна деталь: до Канади нині приїжджає багато українців, частина з них – російськомовні. Тож багатьом доводиться вчити українську тут, щоб

віддати дітей до тамтешніх україномовних шкіл, які в Канаді мають дуже високий статус [2].

У цілому, результати дослідження мовної ситуації свідчать, що функціонування української мови як єдиної державної в Україні на сьогодні не відповідає цьому статусу. Йдеться як про кількісні показники – частка використання української мови, так і про якісні характеристики – застосування української мови відповідно до вимог українського правопису та стандартів державної мови.

Зазначене підтверджує думку, що саме лише закріплення на законодавчому рівні державного статусу української мови та схвалення стратегічних документів, спрямованих на популяризацію української мови, недостатньо для забезпечення її повноцінного функціонування в усіх сферах суспільного життя, а для розширення її суспільно-комунікативних функцій необхідне застосування ефективних підходів та інструментів, зокрема програмно-цільових.

19 травня 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив прийняття Концепції державної програми щодо розвитку і функціонування української мови. Програму, державним замовником якої визначено Міністерство культури та інформаційної політики, розраховано до 2030 року. Вона передбачає, що українська мова буде застосовуватися в усіх сферах суспільного життя.

«Мовна ситуація, яка склалася в Україні, зумовлена неоднорідністю українського мовного простору як за територією поширення, так і за сферами застосування, що призводить до порушення мовно-культурної єдності, випадків непорозуміння, дає підґрунтя для спекуляцій на мовній темі. Зокрема, мовне питання використовується і державою-агресором у риториці щодо мотивів її збройної агресії у Донецькій і Луганській областях та тимчасової окупації територій Автономної Республіки Крим і м. Севастополя», – зазначено в тексті програми.

Основними причинами невідповідності між реальним станом функціонування української мови та її статусом державної, автори Концепції також називають: багатолітню історію пригноблення української мови та культури; комплекс мовно-культурної меншовартості; маніпулювання мовним питанням та його штучна заполітизованість; відсутність належного фінансового та інституційного забезпечення сфери мовної політики.

Коментуючи новий документ, міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко зазначив: «Попереду чимало роботи. Фактично, це і поступова зміна ставлення іншомовних людей до української, усвідомлення важливості цього кроку, і надання можливостей для повноцінного переходу. Добровільного

переходу. Бо ми у МКІП притримуємося саме лагідної українізації, яка матиме до-вготривалий ефект...».

За словами міністра, програма об'ємна, зокрема вона містить такі положення: обов'язкове використання державної мови працівниками органів влади та місцевого самоврядування під час виконання своїх службових обов'язків, недопущення її дискримінації; запуск курсів з вивчення української (в тому числі в он-лайн-форматі); покращення якості викладання державної мови в закладах освіти; підтримка та популяризація української мови за кордоном; сприяння проведенню наукових досліджень у сфері українського мовознавства та соціолінгвістики, а також української жестової мови; підтримку інновацій та розвитку сучасних культурних індустрій, покращення якості україномовного культурного продукту на телебаченні, радіо, у кіно- та відеомережі; стимулювання дублювання українською мовою творів класики світового кінематографа; подальшу підтримку книговидавничої справи в Україні тощо [3; 4].

Прикро, адже українською щодня вдома і на роботі спілкується не більшість населення. До речі, нинішнього року на черговій сесії Черкаської обласної ради депутати проголосували за прийняття Програми розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя області на 2021–2025 роки «Сильна мова – успішна держава». В документі, схваленому 9 червня, йдеться про широке залучення і домінування державної мови не лише у галузях освіти, науки, культури, а й в обслуговуванні, в інфраструктурній сфері. Таким чином, Черкащина першою з областей затвердила стратегію розвитку та функціонування української мови в усіх суспільно важливих сферах [5].

Тим часом в інших областях України ламають списи з приводу російської мови й патріотизму.

Так, мовний скандал розгорівся в Дніпрі, де група батьків учнів школи № 137 у селищі Авіаторське, оголосила керівництву закладу вимогу усунути від роботи вчительку. Батьки дружокласників цієї школи обурені методами її викладання: «Нещодавно дали нам нового вчителя, а він учить дітей, що російська мова – мова ворогів, росіяни – вороги, наїхали, колонізували Україну, хто не розмовляє українською – «ворог держави» і підтримує ворогів...». Директор школи Ірина Гайдар – проти такого радикального рішення, бо щодо фахового рівня до викладачки скарг немає. Думки ж тих, хто дискутував у мережі з цього приводу, звелися до двох основних питань: чи є українська або російська мова бездоганним маркером для визначення того, хто патріот, а хто ні, і чи можуть люди ділитися за етнічною або мовною ознакою на громадян першого та другого сорту.

Неприємна ситуація виникла й на Харківщині, де зафіксовано численні порушення з боку чиновників Харківської ОДА, зокрема це виступи російською мовою її очільниці А. Тимчук. Тож віднині Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень контролюватиме застосування мови в цій області.

З проханням визнати протиправним рішення щодо надання російській мові статусу регіональної звернулася до Окружного адміністративного суду обласна прокуратура Миколаєва. Йдеться про скасування рішення миколаївської міськради, яка 2012 року надала російській мові статус регіональної.

Ба більше, як зазначає Т. Кремень, досі чинними залишаються рішення щодо функціонування регіональних мов Дніпропетровської та Луганської обласних рад, Болградської міської та районної рад Одеської області, Волоківської, Тарасівецької, Прутської, Великобудської та Острицької сільських рад Закарпатської області [6; 7; 8; 9].

Розмірковуючи про те, якою мірою виконується сьогодні мовний закон, учений-лінгводидакт І. Хом'як наголошує, що мовна свідомість – це, перш за все, шанобливе ставлення до мови. Нація з високою мовною свідомістю активно протидіє мовній асиміляції. Низький рівень – навпаки – формує байдуже ставлення до мови за принципом: «А какая різниця?» І тому на виховання мовної свідомості мають бути спрямовані зусилля кожного громадянина нашої країни. В цьому контексті науковця вельми вразила заява пресекретарки Президента України Юлії Мендель про те, що в Україні існує «українська російська мова».

«У одному з телеетерів пані Мендель розкритикувала нещодавно прийнятий закон, бо вважає, що він так і не допоміг країні перейти повністю на українську. І ось тут я дозволю собі не погодитися з пресекретаркою, яку, до речі, вже зміщено з посади, хоча певні гальмівні процеси в цьому плані спостерігаються, вони пов'язані, зокрема й з інертністю владних структур... Нещодавно під час „Відкритого мікрофона” з головою міської ради Рівного Олександром Третяком запитав про засилля англійських висловів у місті, на що той відповів: „У нас демократія”. Так, у нас демократія, але це не всюдозволеність», – наголосив І. Хом'як.

Мовознавець також підкреслив, що в будь-якій країні живуть люди різних національностей: «Україна не більш багатонаціональна, ніж Німеччина, Франція, Іспанія чи Російська Федерація. Чому ж тоді ми повинні ставити питання багатомовності на порядок денний, якщо закон стосується функціонування української мови як державної. Право національних меншин спілкуватися рідними мовами в неофіційних сферах ніколи ніхто не забороняв і не забороняє. І ми в цьому плані – одна з найдемократичніших країн світу» [1].

Потрібно діяти стратегічно, але виважено, впевнений О. Ткаченко. «Для початку потрібно зробити так, щоб всі ми – українці – зрозуміли цінність своєї мови... Популяризація української мови повинна бути пріоритетом... Але українізація повинна бути м'якою. Захищаючи мову від агресивного впливу, ми іноді посіпаємо. Я про ухвалений закон, про обов'язкове спілкування українською в сфері обслуговування і штрафи за його невиконання. Моя точка зору – треба починати не з продавців, касирів або офіціантів, а з чиновників і держслужбовців... Ми в Міністерстві культури та інформаційної політики запустили сайт, який об'єднує кілька різноформатних онлайн-платформ з української мови. Додатково передбачається випуск посібників і словників, підвищення інтересу до української літератури. Ці ініціативи входять до затвердженого плану заходів щодо реалізації першого етапу Стратегії популяризації української мови. Вона розрахована до 2027 року. У наступне десятиліття ми сподіваємося провести м'яку українізацію, коли суспільство самостійно вирішить перейти на рідну мову», – повідомив він [10].

Варто нагадати, що з 16 січня 2021 року в Україні набула чинності ст. 30 закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», згідно з якою сфера обслуговування в країні переходить на українську мову, натомість на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися іншою мовою. Як зауважив мовний омбудсмен Т. Кремінь, на практиці це означає, що український споживач нарешті отримує право на обслуговування державною мовою за замовчуванням – у супермаркеті чи в інтернет-магазині, у кав'ярні чи ресторані, в банку чи в аптеці, на АЗС чи на вокзалі, в спортзалі чи бібліотеці тощо.

Проте мовні суперечки спалахнули в суспільстві з новою силою. Серед тих, хто висловився публічно було чимало критиків згадуваної новації, причому дехто з них сповідує принципи «лагідної українізації», а хтось, навпаки, є прихильником жорсткої політики.

Геннадій Друзенко, автор часопису «Дзеркало тижня»: «Я певен, що дискусію про примусову українізацію сфери послуг безперспективно розглядати поза ширшим контекстом. Бо насправді в центрі дебатів має стояти не питання мови, а питання міри легітимного втручання держави в суспільне життя та належних інструментів такого втручання. Адже навряд чи хтось притомний сперечатиметься, що в Україні дійсно слід усіляко підтримувати „всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”, як того вимагає стаття 10 Конституції України... Тому питання полягає не в тому, підтримувати чи не підтримувати українську мову, а в тому, чи є державний примус належним та ефективним інструментом такої підтримки. Мене, який ще

пам'ятає Радянський Союз, що не дозволяв неодруженим парам селитися в спільному номері готелю, непокоїть не поширення української мови (яке я всіляко вітаю), а спосіб, в який її пропонує поширювати мовний закон... Як на мене, приписуючи всім надавачам послуг (а це мільйони громадян) говорити зі споживачами за замовчуванням українською, закон пускає державного Левіафана в надто інтимну й делікатну сферу усного мовлення. Якщо для письмового перекладу державною мовою сайтів, інструкцій, написів на упакованнях, цінників та рекламних проспектів бізнес може найняти перекладача – і це абсолютно виправдано, то стаття 30 мовного закону зобов'язує надавачів послуг особисто говорити українською... Діяльність українського культурного фонду, Українського інституту, державна підтримка українського театру та кіно, оновлення та поповнення книжкового фонду бібліотек через закупівлю сучасних українських книжок, державне фінансування перекладів українською, створення відкритої онлайн-бібліотеки аудіокнижок української класики та світової класики в українському перекладі, податкові пільги для творців та видавців українського контенту – це лише кілька прикладів державних „пряників”, що не обмежують свободу вибору мови спілкування... Шлях від регулювання мови надання послуг приватним бізнесом до визначення, хто і з ким може селитися в готельних номерах, не такий уже довгий. Шлях до несвободи – це дорога, що веде вниз... Врешті-решт, мова, як і людина, аби квітнути, потребує насамперед любові, а не примусу; підтримки, а не репресій; свободи, а не регулювання; геніальних творів, а не мовних патрулів...» [11].

Ірина Фаріон, депутат ВРУ VII скликання, член Політради ВО «Свобода»:
«То чи справді від 16 січня 2021 року, себто за півтора року від дня ухвалення, як це зазначено в прикінцевих положеннях закону, в сфері обслуговування – найвідкритішій і щоденній царині суспільного життя – запанує державна мова? На жаль, ні, і то з двох основних причин: по-перше, цього не передбачає ст. 30; по-друге, за порушення мовних приписів у сфері обслуговування передбачено штраф аж за три роки від часу ухвалення закону, а не з 16 січня 2021 року. Якщо п. 1 ст. 30 декларативно зазначає, що „мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова”, то всі наступні шість пунктів передбачають використання інших мов, серед яких п. 3 для нашої ситуації визначальний: „на прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін”. Таким способом показову оману для довірливих у п. 1 про державну мову у сфері обслуговування розбито вщент, бо тріумфує припис „мова, прийнята для сторін”, узятий із радянського мовного закону 1989 року. Основна політико-правнича максима та новостворений неетнічний лінгвономен „мова, прийнята для

всього населення” чи „мова, прийнята для сторін” не просто нівелювали декларативну ст. 2 про „державну мову українську в УРСР”, але й цілком заперечували державний статус української мови. Цей закон утверджував колоніальну модель розвитку мовного питання в Україні, застосовуючи облудну ширму про державність української мови, що насправді була позбавлена свого панівного функціонування в абсолютно всіх сферах суспільного життя: від державних, освітньо-наукових до сфер споживання та обслуговування... І ось тепер цей термін як виплід останнього подиху радянської імперії оживає в чинному мовному законі і, зокрема, у ст. 30 про мову у сфері обслуговування... То хто ми сьогодні? Саме ця лукава словосполука „мова, прийнята для сторін” є досі основним колоніальним маркером українського суспільства... Попри те, що українська мова у сфері спілкування є мовою використання за так званою дивною процедурою „за замовчуванням”, то це аж ніяк не виключає конфлікту на зумисне створеній стадії „мови, прийнятої для сторін”. Яким способом, наприклад, касир і покупець обиратимуть мову, „прийнятну для сторін”? За яким таким приписом у нашій сфері обслуговування мають працювати поліглоти і знання яких мов мають бути в їхньому асортименті? Не важко здогадатися, що „мову, прийнятну для сторін”, запроваджено для москвоязичних, що мають поважні інтелектуальні та політичні проблеми з опануванням мови Шевченка та Бандери. На жаль, убогі пострадянські законодавці не виявилися такими свідомими, щоб зруйнувати зону комфорту рускоязичних та ще й вказати їм, що вони тут не просто зайди, а окупанти! Нема національної свідомості – не буде й мови...» [12].

Євген Головаха, заступник голови Інституту соціології НАН України: «На мою думку, брати штрафи за мову – повна нісенітниця. Так, всі опитування щодо функціонування української мови свідчать про те, що зараз понад 50 % українців виступають за постійний розвиток державної мови, за те, щоб вона ставала більш вживаною. Але це не означає, що вони виступають за штрафи... Наступний аспект проблеми – принципова позиція щодо того, як будувати націю. Є два шляхи. Перший – етнолінгвістичний, другий – національно-громадянський. Який ви шлях оберете – таку й матимете країну. Враховуючи, що Україна – дуже етнолінгвістично складна країна, – побудова такої нації неможлива в перспективі, треба пройти через такі випробування, що не знаю, чи їх витримає наша слабка держава й наша слабка геополітична позиція. Формування національно-громадянської – абсолютно нормальна ідея. Головний аргумент тих, хто вважає, що мова є ключовим елементом побудови нації – необґрунтований. Дуже багато сучасних націй побудовані не на мові... Тож не варто було робити цей закон таким поспіхом. Де ж тоді за-

кон про мови національних меншин? Треба було створити один мовний закон, який регулював би всю систему мовної ситуації в Україні. Бачите, скільки ми проблем маємо з угорцями, з російськомовним населенням будуть також серйозні проблеми, й з мовами тих меншин, які компактно проживають в Україні. Наразі можна було б переглянути окремі статті цього закону. Це був би найбільш перспективний шлях. Не кажу, що весь закон треба відмінити. Там є ряд статей, що нормально функціонують. Але необхідно зробити дві речі. Перше – відмінити штрафи. Друге – ухвалити закон про мови національних меншин. І тоді можна було б щось зробити, щоб це не було конфліктною ситуацією» [13].

Ігор Лосєв, газета «День»: «Навіщо ухвалили такий закон? Для того, щоб покінчити з багатовіковою мовною дискримінацією українців в Україні. Дійсно. Хіба відмова обслуговувати українською мовою того, хто цією мовою розмовляє, не є порушенням прав людини і громадянина, тим паче на його етнічній Батьківщині? Тим паче там, де ця мова є державною? Політика українізації в Україні є правильною й життєво необхідною. Ще стародавні римляни стверджували: „Чия мова – того й влада”. У нас, судячи з усього, влада значною мірою продовжує залишатися неукраїнською, що змушує турбуватися й переживати за долю української держави. До речі, на тему мови провело передачу й Радіо Свобода у своєму нинішньому стилі – «нехай, як сто квітів, розквітають сто думок» (автором тези був голова КНР Мао-Цзедун). Якийсь пан Сизов з донецького інституту інформації, який тепер працює на вільній території України, прорік з приводу закону сакраментальну фразу: „Не можна змусити любити мову”. Любов – явище глибоко особисте. Не можна змусити любити правила дорожнього руху, але можна й треба змусити їх дотримуватися. Не можна змусити любити податки, але можна й треба змусити їх сплачувати. Від пана Сизова вимагають не любові, а виконання закону... Без російської мови Україна проживе, без української – її просто не буде. Події 2014 року в Криму і на Донбасі показали, чим стає Україна без української мови, культури та історії. Українізацію слід проводити серйозно, тобто жорстко й відповідально. Потрібно допомагати всім, хто хоче освоїти українську мову... Ми вже неодноразово спостерігали, як при жорсткій позиції української держави п'ята колона Кремля, люди з колонізаторським мисленням завжди відступали. А от „ласкаве” ставлення до них негайно провокує з їхнього боку нахабство й агресивність. Досить загравати й плазувати перед тими, хто ненавидить Україну й хоче завжди бачити її в колоніальному стані... Ми живемо в 2021 році, коли влітку відзначатимемо 30-річчя незалежності України. За 30 років можна вивчити не те що українську мову, а навіть китайську з її пекінським, кантонським і шанхайським

діалектами. Неволодіння ж українською сьогодні – це або крайній ступінь нездатності, або небажання внаслідок свідомої політичної позиції, в такому випадку – антиукраїнської» [14].

Тарас Марусик, культуролог, публіцист, громадський активіст, заступник голови ГО перекладачів НСПУ, автор «Радіо Свобода» в рубриці «Точка зору»: «Навіщо захищати мову, яка має конституційний статус державної, для чого боротися за очевидні і природні права? Ні французи, ні поляки, ні німці (перелік можна продовжити) не можуть збагнути. Парадоксальною мовна ситуація виглядає для іноземців, бо для активних українців мовна ситуація, яка складалася століттями й десятиліттями і була спрямована проти постановня незалежної України, є не парадоксом, а постійною боротьбою за свої підважені мовні права. Згадані парадокси стають зрозумілими, якщо трохи заглибитися в історію питання... Згадаймо, що в Києві українською в кінці XIX століття розмовляла мала кількість родин. Відомо, як це шокувало Івана Франка, коли він приїжджав до Києва. Щоб почути рідну мову, він їхав у книгарню „Кієвской старіни“, де був українськомовний продавець. Не менш показовий щоденниковий запис Олександра Довженка про доплату вчителям „за обрусіння краю“. Подібні приклади, як діяв русифікаторський коток, і як українці протистояли цьому, можна знайти в „Хронології мовних подій в Україні“ чи новішому виданні „Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання“... Або лист політичного і громадського діяча Миколи Міхновського до професора Сумцова від грудня 1909 року з проханням погодитися та написати для збірника, який би обґрунтовував необхідність запровадження навчання в школах українською мовою... Захищаючи збройно свою землю від советського (і німецького) окупанта, українські вояки не забували про мовне питання. В листівці 1940-х років, яку наводить Петро Арсенич у книжці „Діяльність УПА та збройного підпілля ОУН на Прикарпатті“, читаємо: „Це ганьба говорити в Україні російською мовою – мовою московських більшовицьких окупантів! Скрізь у світі кожний народ на власній землі говорить тільки рідною мовою! Чому ми маємо бути гірші від інших? Говорім в Україні тільки українською мовою!“ Якщо знову згадати про парадокси поточної мовної ситуації, то небайдужі громадяни України такими вважають факти неоголошеної і неявної підтримки становища української мови, яке можна було б порівняти з періодами окупації України. Але ж ми не окуповані!» [15].

Стосовно подальшої долі нашої державності та державної мови за наявної практики її правового регулювання, практики обмеження однієї мови й повсюдного використання інших висловився Олексій Ющик, доктор юридичних наук, про-

фесор, заслужений юрист України: «На жаль, позиція вітчизняних політиків та експертів у мовному питанні є методологічно обмеженою: всі одностайно визнають українську мову єдиною державною мовою, а дискусія йде чомусь лише навколо права російськомовних громадян на використання рідної мови в інших сферах і зовсім не торкається хоча б частково контролювання використання будь-якої іншої іноземної мови. Таким чином протиставляються дві категорії українців – українськомовні та іншомовні. Тобто протиставляються не мови, а права громадян, які починають воювати за свої права з противниками. Через цю підміну понять вноситься розбрат у суспільство замість його єднання навколо такої патріотичної цінності, якою є українська мова... Ще один визначний філософ зауважив: боротьба проти якогось явища є незаперечним доказом його існування і його сили. Боротьба з російською мовою – не виняток. У цій боротьбі замість захисту української мови можна отримати тільки її приниження і засмічення... Фактичне використання російської мови значною частиною населення в Україні – то свідчення не «антиукраїнськості» людей чи їх прагнення протиставити себе «патріотомовникам» (хоч, можливо, когось таке заняття й розважає). Цей факт, як на мене, навпаки, свідчить про глибоко розвинене інтуїтивне відчуття нашими людьми необхідності охорони і збереження української мови разом із гарантуванням вільного розвитку, використання і захисту російської мови та мов національних меншин. Саме про це йдеться у статті 10 Конституції України, яку чомусь не може або не бажає правильно зрозуміти вітчизняний законодавець...» [16].

Нещодавно наукове товариство імені Тараса Шевченка в Америці презентувало книжку головного наукового співробітника Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України Володимира Кулика «Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України».

Монографію видано видавництвом «Дух і літера». Вона є чи не найпершою спробою проаналізувати та узагальнити досвід різних країн у сфері застосування мовної політики. В. Кулик доводить, що конфлікт між інтересами держави, правами людей та груп є проблемою мовної політики будь-якої країни й універсального рецепта для його розв'язання немає.

«В Україні дуже багато розмов, що нам треба зробити „як у них“. У першу чергу йдеться про запозичення західних практик. „Зробімо, як у Швейцарії, – у них чотири мови і всі щасливі!“ Або зробімо, як у Канаді, – у них дві мови і всі мають рівні права“. Або „як у Фінляндії – у них носіїв шведської мови всього 6 %, а вона у них друга державна!“ І так далі. Всі ці заклики базуються на припущенні, що можна взяти модель, яка вже існує в іншій країні, перенести її в Україну. І саме

на деконструкції цього припущення я і зосередився», – зазначив науковець під час презентації.

Загалом В. Кулик проаналізував 17 країн за історичними джерелами мовної ситуації і її сучасним станом (вжитком мов у різних сферах), мовною політикою (законодавством і його застосуванням у країні), реакцією суспільства на застосування цих законів.

На думку автора, неможливо запозичити працюючу модель, оскільки вона складається з маси факторів: історичних умов, політичних рішень, культурного контексту. Кожна нація має унікальний досвід, завдяки якому працює та чи інша модель співіснування різних мов у межах одної держави. До того ж деякі приклади, на які посилаються в Україні, після ретельного вивчення видаються не настільки успішними, щоб намагатися їх запозичити.

Як приклад він навів ситуацію в Бельгії, яку в українській політичній дискусії часто наводять як взірець успішної політики в багатомовній країні. Адже внутрішні проблеми Бельгії з України невидимі. Хоча дві мови – французька/ валлонська та нідерландська/фламандська – в цій державі рівноправні, на практиці кожна спільнота користується своєю мовою. Фламандці можуть не розуміти французької, а валлони, як правило, не володіють фламандською. І, до речі, кожна зі спільнот незадоволена «наступом» мови іншої спільноти; особливо складна ситуація в переважно франкомовному Брюсселі, розташованому у Фландрії.

Ще одна відмінність, на яку звертає увагу науковець, – і яка, до речі, стосується і Швейцарії, і Канади, – полягає в тому, що мова, якою говорять люди, в Бельгії пов'язана з походженням. Якщо в Україні є чимало двомовних або російськомовних людей, які визначають себе як етнічні українці, й менша, але все ж велика група етнічних росіян, які говорять українською, то франкомовні фламандці або фламандськомовні валлони – це нетипово. Крім того, в Україні люди вільно переходять з однієї мовної групи до іншої в межах одного покоління.

Більш знаною в Україні є ситуація в Іспанії, яка багато років, на думку дослідника, була прикладом успішної моделі, за якою в унітарній державі з єдиною державною мовою зберігалася та розвивалася мовна різноманітність, не розколюючи країну. Але нещодавні події в Каталонії ставлять під сумнів успішність і цієї моделі. Саме каталонська мова, відмінна від іспанської, є основою ідентичності мешканців цього краю, значна частина яких виступає за повне відокремлення від Іспанії. Й надання каталонській мові офіційного статусу 1979 року не розв'язало цієї проблеми.

Цікавим прикладом В. Кулик вважає мовну політику Індії – найбільшої демократичної держави світу, яка задовольняє мовні права величезної кількості різних груп, зберігаючи єдність.

Досвід постколоніальних, у тому числі пострадянських країн, потрібно аналізувати, переконаний автор монографії. Україна може врахувати їхні помилки або досягнення в подальшому формуванні своєї мовної політики, бо має схожі проблеми та спадщину. А які моделі можна розглядати як корисні для України, залежить від мети, якої держава й суспільство хочуть досягнути за допомоги мовної політики. Власне, йдеться про три головні цілі: національна єдність і суспільна стабільність; дотримання прав людини; збереження мовного різноманіття.

В різних країнах та ситуаціях кожна з цих декларованих цілей може міняти ступінь своєї важливості. Наприклад, менш значущим стає збереження різноманіття мов на тлі збереження єдності й цілісності держави, або навпаки. Тому щоразу державі та суспільству потрібно знаходити баланс між цими трьома векторами мовної політики.

Науковець також звернув увагу на показники соціологічного дослідження, які свідчать про консенсус в українському суспільстві, що склався в останні роки, щодо необхідності підтримки української мови. При цьому суспільство не сприймає тиску держави в розв'язанні цього питання. А ще, в Україні склалася ситуація, коли обговорюється в першу чергу підтримка мов більшості, а не меншин. Це суттєво відрізняється від ситуації в європейських країнах.

Серед проблем мовної політики України В. Кулик назвав відсутність якісної комунікації з боку держави. На думку дослідника, посилення та поширення використання української мови в різних сферах суспільного життя могло б бути якіснішим та зрозумілішим для громадян, якби влада пояснила, що діє так заради відновлення справедливості та усунення дискримінації україномовних співгромадян. Через це російськомовні українці подекуди сприймають мовну політику держави як власну дискримінацію: «Якщо держава починає змінювати ситуацію на користь раніше дискримінованої мови, це викликає обурення, невдоволення або навіть протести носіїв колись привілейованої мови. І це невдоволення починають використовувати на свою користь політики з різних партій. Але це невдоволення – нормальний процес, який відбувався і в інших країнах. І саме держава, а не ринок, як дехто вважає, повинна вжити заходів задля усунення дискримінації».

При цьому, додає він, не можна регулювати лише державний сектор, оскільки зараз він не охоплює більшість суспільного життя та вжитку мов. Канадська влада, наприклад, регулює й написання вивісок, і спілкування у сфері послуг, і ма-

смедіа, й вимагає дотримання мовних законів від приватних, а не лише державних підприємств.

Нині подібні процеси відбуваються в Україні, й регулювання у сфері обслуговування В. Кулик вважає значним кроком уперед. Також, зауважує він, недостатньо отримати освіту українською мовою, якщо цієї мовою не користуються у сфері послуг, яка є найбільшим майданчиком для комунікації.

Український письменник і публіцист, провідний науковий працівник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України Микола Рябчук, який також брав участь в презентації монографії, підкреслив, що в реалізації мовної політики завжди є внутрішня суперечність: з одного боку – прагматичність, функціональність, якої потребує держава, оскільки вона навіть теоретично не може вживати всі мови, якими говорять її громадяни, а з іншого – екологічність, тобто збереження мовного різноманіття, яке є надбанням усього людства. При цьому, каже він, є й інший конфлікт – між правами людини і правами груп, оскільки мовні права можуть бути реалізовані саме на рівні групи, а не окремої людини. Всі учасники дискусії згодні в одному: Україні доведеться виробляти власну модель застосування мовної політики, і це буде складний, можливо, навіть болісний процес [17].

Боротьба за незалежність – мовну, ідеологічну, світоглядну та інформаційну – триває. Про це, зокрема, свідчать результати моніторингу п'яти найбільш рейтингових телеканалів: «1+1», «Інтер», «Україна», «СТБ» та ICTV. Як повідомила пресслужба уповноваженого із захисту державної мови, від загальної кількості серіалів менше половини демонструється українською (із 43 серіалів лише 14 виготовлені, дубльовані або озвучені українською мовою, інші 29 – російською). А в розрізі даних по кожному з телеканалів, ситуація виглядає ще гіршою. Наприклад, на телеканалах «Інтер» та «1+1» транслюється лише по одному серіалу українською, на телеканалі «Україна» їх лише два.

«Ми провели цей аналіз, щоб засвідчити реальну ситуацію на українському телебаченні щодо мови фільмів (зокрема телесеріалів) напередодні 16 липня 2021 року, коли набуває чинності норма мовного закону про обов'язковість їхньої трансляції державною мовою. Це – катастрофа. Тому маємо усіма можливими засобами захистити право десятків мільйонів наших громадян дивитися фільми на українському телебаченні державною мовою та зупинити спроби проросійських сил відстрочити чи скасувати ст. 23 Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної”», – зазначив Т. Кремень, коментуючи ситуацію навколо спроби поставити на паузу введення норм про українську мову фільмів і

преси. «Тим представникам телеіндустрії та депутатського корпусу, котрі говорять про недостатність засобів, часу чи ще чогось для озвучення фільмів українською мовою, хотів би наголосити, що окремі кабельні фільмові телеканали провідних медіагруп вже давно ведуть трансляцію серіалів українською мовою 24 години на добу», – додав він [18].

На захист норм мовного закону став Світовий конгрес українців, який у своєму зверненні до голови Верховної Ради, голови гуманітарного комітету, а також керівників депутатських груп і фракцій закликав «не підтримувати законопроекти окремих депутатів щодо відтермінування набрання чинності норм закону про обов'язкове демонстрування фільмів та проведення культурно-мистецьких заходів державною мовою».

Відповідне звернення підписали й представники української телеіндустрії, які розцінили спротив українізації з боку власників каналів «не інакше як відверте підігрування спробам російського реваншу» [19].

Доречним було б навести особисте спостереження автора публікацій із культури української мови й мовлення І. Хом'яка: «Ми спостерігаємо певну дискредитацію рідної мови через різноманітні російськомовні шоу, в яких принижують і упосліджують українців засиллям словесних покручів. Або ж, наприклад, використання двох мов на підтвердження насадженої двомовності, завдяки чому формується малопривабливий імідж української мови. Як правило, коли йдеться про гумор, то спостерігаємо таку тенденцію: більшість гумористичних програм на радіо й телебаченні побудовані на викривленнях українських слів, що сприймається як самоприниження, породжує непривабливість українських персонажів з метою деморалізації, а також знецінення атрибутивної функції української мови. Це є продовженням політики великодержавного шовінізму в національному інформаційному просторі України». На переконання науковця, дегенерація народу розпочинається саме з елементів втрати своєї мови, спотворення її.

Безперечно, українську мову треба любити, розвивати й утверджувати. Необхідно передплачувати друковані чи користуватися електронними версіями українськомовних газет, журналів, купувати художню, науково-популярну українськомовну літературу. В такий спосіб ми розвиватимемо і своє мовлення, і підтримуватимемо українську культуру.

Вельми тішить новина про те, що нинішнього року українська мова за поширеністю в інтернеті посіла 21-ше місце, що на вісім позицій вище, ніж у 2017-му, й на одинадцять, якщо порівнювати з 2016 роком. Надихає і той факт, що для нового покоління українська мова стала природною і рідною, а вивчати іноземні

мови ніхто й ніколи в Україні не забороняв. А ще пам'ятаймо: наша мова – одна з найрозвиненіших у світі. За класифікацією ЮНЕСКО, українська за влучністю передачі образу, дії, мелодійністю посідає третє місце серед мов світу. Тому за українською майбутнє. [1; 20].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хом'як І. Про виховання мовної свідомості: професор Іван Хом'як: «На це мають бути спрямовані зусилля кожної людини» / [Інтерв'ю вів] Олексій Костюченко // День. – 2021. – 7 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-vyhovannya-movnoyi-svidomosty> (дата звернення 26.06.2021).

2. Чадюк М. Бракує україномовного продукту: Закону про українську мову як державну виповнилося два роки – експерти оцінили його успіхи та невдачі / Марія Чадюк // День. – 2021. – 11 трав. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/brakuje-ukrayinomovnogo-produktu> (дата звернення 26.06.2021).

3. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 26.06.2021).

4. Уряд ухвалив Концепцію державної програми щодо розвитку і функціонування української мови // День. – 2021. – 19 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/190521-uryad-uhvalyv-konceptsiyu-derzhavnoyi-programy-shchodo-rozvytku-i-funkcionuvannya> (дата звернення 26.06.2021).

5. Лісова Л. Черкащина першою ухвалила програму розвитку української мови / Лідія Лісова // Голос України. – 2021. – 10 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/347197> (дата звернення 26.06.2021).

6. Мовний скандал у Харкові: омбудсмен контролюватиме порушення з боку депутатів [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3247217-movnij-skandal-u-harkovi-ombudsman-kontroluvatime-porusenna-z-boku-deputativ.html> (дата звернення 26.06.2021).

7. Рижков В. Коли не знаходять спільної мови: у Дніпрі ламають списи з приводу російської мови та патріотизму / Вадим Рижков // День. – 2021. – 4 лют. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/koly-ne-znahodyat-spilnoyi-movu> (дата звернення 26.06.2021).

8. Регіональний статус російської мови у Миколаєві оскаржують у суді [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://dilo.net.ua/novyny/regionalnyj-status-rosijskoyi-movu-u-mykolayevi-oskarzhuyut-v-sudi/> (дата звернення 26.06.2021).

9. Прокуратура оскаржила регіональний статус російської мови в Миколаєві // Новое время. – 2021. – 31 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/rosiyska-mova-v-mikolayevi-regionalniy-status-rosiyskoji-movi-oskarzhili-z-sudi-novini-ukrajini-50163180.html> (дата звернення 26.06.2021).

10. Ткаченко А. Ласковая украинизация: зачем она нужна и с кого ее следует начинать / Александр Ткаченко // Фокус. – 2021. – 17 мая [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://focus.ua/politics/482766-laskovaya-ukrainizaciya-zachem-ona-nuzhna-i-s-kogo-ee-sleduet-nachinat> (дата звернення 26.06.2021).

11. Друзенко Г. Крок до несвободи: як можна любити українську мову і критикувати мовний закон / Геннадій Друзенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2021. – 21 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/internal/krok-do-nesvobodi.html> (дата звернення 26.06.2021).

12. Мовна омана у сфері обслуговування: мова, прийнятна для сторін. – Ірина Фаріон [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/5fd2181ff3555/> (дата звернення 26.06.2021).

13. Головаха Є. В чому головна проблема закону про мову / Євген Головаха // Новое время. – 2021. – 20 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://nv.ua/ukr/opinion/zakon-pro-ukrajinsku-movu-shtrafi-shcho-potribno-zminiti-novini-ukrajini-50136417.html?utm_content=set_lang (дата звернення 26.06.2021).

14. Лосєв І. І знову про мову: українізацію слід проводити серйозно / Ігор Лосєв // День. – 2021. – 5 лют. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/i-znovu-pro-movu> (дата звернення 26.06.2021).

15. Марусик Т. Парадокси мовної ситуації. Чи має Українська держава «фокусуватися на мові»? / Тарас Марусик [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30816850.html> (дата звернення 26.06.2021).

16. Ющик О. Мовне варварство / Олексій Ющик // Голос України. – 2020. – 29 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/340195> (дата звернення 26.06.2021).

17. Склярєвська Г. Чи можна в Україні розв'язати мовне питання так, як у Бельгії, Швейцарії, Канаді / Гала Склярєвська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/27518/2021-06-14-chy-mozhna-v-ukraini-rozvyazaty-movne-pytannya-tak-yak-u-belgii-shveytarii-kanadi/> (дата звернення 26.06.2021).

18. Дві третини серіалів на українських телеканалах демонструються російською, – мовний омбудсман [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2021/06/15/487039_dvi_tretini_serialiv_ukrainskih.html (дата звернення 26.06.2021).

19. Константинова Н. Український дубляж на телебаченні. Спроба № 2 його усунути зазнала провалу / Надія Константинова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/mova-i-zakon-ukrayinsky-dubliazh/31306757.html> (дата звернення 26.06.2021).

20. За поширеністю в інтернеті українська мова посідає 21-ше місце у світі [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/zaposhyrenistiu-v-interneti-ukrainska-mova-posidaie-21-she-mistse-u-sviti/> (дата звернення 26.06.2021).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,32. Б/т. Зам. 65. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12